

3 - SAASTASTE VAIMSELT ALAARENENUD KOOIEELIKUTE KUJUTLUSED ELUTA LOODUSEST

Ü. Toome

Koolieelses eas tutvub laps esmaselt nii loodusobjektide (taime- ja loomariigi esindajad, eluta looduse objektid), -nähtuste kui ka nende vaheliste seostega. Samal ajal avaldab loodus tugevat tagasihoidliku lapse tundevallale ja intellektile.

Nõukogude pedagoogikas on küllalt põhjalikult uuritud elusa looduse käsitlemist koolieelses eas (С.А. Веретенникова, 1973, 1980; Н.Ф. Виноградова, 1971, 1982; С.Н. Николаева, 1976, 1988 jpt). Mõnevõrra tagasihoidlikumalt, nagu märgib õigustatult ka N. Poddjakov, on tegeldud eluta looduse tutvustamisega koolieelikutele. Ka kirjanduses on need küsimused harva kajastamist leidnud (М.С. Фрейкин, 1970, 1971, 1972; Е.И. Корзакова, 1971; Н.Н. Поддьяков, 1977, 1980).

Eluta looduse objektide ja nähtustega tutvustamise vajalikkust põhjendab N. Poddjakov asjaoluga, et igapäevaelus puutub laps kokku järjest uute tundmatute objektidega ja nähtustega ja tal tekib soov neid tunda õppida. Iseseisvateks üldistusteks ja seoste leidmiseks objektide ja nähtuste vahel vahetust kogemusest aga ei piisa. Nähtuste põhjuste otsimine viib seetõttu tihti negatiivsete tulemusteni. (I. Freidkini andmetel tuleb isegi keskmises koolieas tihti tegelda just koolieelses eas omandatud valede kujutluste ja teadmiste ümberkujundamisega). Sellist iseseisvat valedetele järeldustele jõudmist peab N. Poddjakov loomulikuks, sest nähtustevaheliste püsivate ja kindlate seoste leidmine tähendab tegelikult loodusseaduste avastamist. Seda laps aga ei suuda ning nendeni jõudmist ei pea nimetatud autor koolieelses eas ka vajalikuks. Oluline on aga aidata lapsel avastada lihtsaid seaduspärasusi, pöörata tema tähelepanu ümbritseva maailma nähtuste konkreetsetele seostele ja põhjustele (Н.Н. Поддья-

ков, 1980, с. 121-122; И.С. Фрейдкин, 1970, с. 31). Selliselt organiseeritud töö tulemusel ei täiustu N. Poddjakovi järgi mitte üksnes lapse kujutlused ja teadmised loodusest, vaid see mõjutab eelkõige mõtlemise erisuguste vormide teket ja arengut. Seega rõhutab autor, et eluta loodusega tutvumine on lapse vaimse tegevuse arendamise vahendiks. Samas lisab autor, et kõik see on võimalik üksnes siis, kui tajutud nähtusi üldistatakse ja süstematiseeritakse (Н.Н. Поддьяков, 1977, 1980).

Nimetatud seisukohti arvestab uus (1987. a.) koolieelsete lasteasutuste õppe-kasvatustöö programm, mille järgi, erinevalt varasematest, toimub kujutluste loomine ja teadmiste andmine loodusest plaanipäraselt ja süsteemselt. Eesmärgiks on seatud ökoloogilise alghariduse andmine.

Õigustamatult vähe on neile probleemidele pühendatud tähelepanu anomaalsete koolieelikute õpetamisel ja kasvatamisel. Ainsana on eluta looduse tutvustamisega põhjalikumalt tegelnud tüflopädaog V. Izotova. Tema uurimuse tulemused on aluseks eluta looduse tutvustamise programmile ja õpetamise metoodikale pimedate koolieelikute kõige vanemates rühmades. Kahjuks tegeleb autor põhiliselt vaid eluta looduse objektide füüsikaliste omaduste tutvustamisega. Arusaamatuks jääb aga printsiip, mille alusel V. Izotova esemeid eluta ja eluslooduse objektideks jaotab. Tema tööst selgub, et eluta looduse objektide hulka kuuluvad ka inimese valmistatud esemed, millist seisukohta ei saa õigeks lugeda.

Tutvumine vaimselt alaarenenud koolieelikute õppe-kasvatustöö programmiga näitab, et loodusega, eriti eluta loodusega tutvustamisele nendes rühmades peaaegu mingit tähtsust ei omistata. Fikseeritud on vaid mõned üldised ülesanded (nt. luua esmaseid kujutlusi eluta loodusest). Programm ja metoodilised juhendid selles ainelõigus seni puuduvad. Samuti pole võimalik leida informatsiooni, millised on vaimselt alaarenenud koolieelikute need kujutlused eluta loodusest, mis on omandatud spontaanselt või teiste ainelõikude vahendusel. Selliselt omandatud kujutlused on aga eeldatavasti äärmiselt üldised, seostamata ja tihti ka ebaõiged. Kujutluste taseme ja iseärasuste täpsustamiseks ongi korraldatud käesolev uurimus, mille konkreetset ülesanded on järgmised.

1. Uurida, kas vaimselt alaarenenud koolieelikud tunnevad lähemas ümbruses leiduvaid eluta looduse objekte (vesi, muld, liiv, kivid).

2. Analüüsida nende laste kujutlusi nimetatud objektide leidumisest ümbritsevas keskkonnas.

3. Selgitada välja laste kujutlused objektide otstarbest.

Vastuste leidmiseks neile küsimustele korraldati 1988. a. aprillis konstateeriv eksperiment. Käesolevas uurimuses vaadeldakse lähemalt nooremate, s.o. 3 - 5a. katsealuste tulemusi. Kokku uuriti 24 last, diagnoosiga vaimne alaareng debiilsuse astmes. Kontrollgruppi kuulus 30 normintellektiga last, kes kõik käisid Tartu 25. Lastepäevakodus. Vaimselt alaarenenud lastest olid 4 Tartu 34. Lastepäevakodu erirühma ja 20 Rakvere raj. Inju Lastekodu kasvandikud. Vanuse ja õpetamisaasta järgi jaotati lapsed omakorda 3 - 4a. ja 4 - 5a. rühmadeks. Intellektipuudega lapsi oli mõlemas rühmas 12, normintellektiga 15.

Kõiki lapsi uuriti individuaalselt. Katse kõik oli järgmine: Laps istus laua taga, tema ette asetati klaas veega. Järgnevalt pidi katsealune vastama viiele küsimusele:

1. *Mis see on?*
2. *Kus sa seda näinud oled?*
3. *Milleks inimestel teda vaja läheb?*
4. *Kellel teda vaja läheb?*
5. *Mida temaga teha saab?*

Seejärel näidati lapsele klaasi mullaga ning esitati samad küsimused. Analoogselt uuriti laste kujutlusi ka liivast ja kividest. Seega pidi iga katsealune andma vastuse 20 küsimusele. Vastuste leidmisel lastele abi ei osutatud, v.a. need juhud, kus lapsed ise, selleks et objekte ära tunda, soovisid seda kompida või maitsta. Selliselt hankisid lisainformatsiooni mõned normaalintellektiga lapsed. Üldiselt olid normaalse arenguga lapsed katsest väga huvitatud, s.t. nad püüdsid igale küsimusele vastata ja olid siiralt kurvad, kui nad vastust ei teadnud. Paljud esitasid ise küsimusi või jutustasid isiklike kogemuste põhjal.

Otuspäraselt erinevalt käitusid intellektipuudega lapsed. Kujutluste puudumine või ebatäpsus ei võimaldanud neil esitatud küsimustele tihti vastust anda. Sageli jäi ilmselt mõistetamatuks juba küsimus ise, mida veenvalt kinnitavad ehholaalialia ilmingud. Eeltoodu tõttu puudus neil huvi katse vastu.

Järgnevalt püüamegi saadud katseandmeid täpsemalt analüüsida, esitades tulemused 3 - 4a. ja 4 - 5a. laste puhul eraldi.

Ülevaate 3 - 4a. katseisikute kujutlustest eluta looduse objektide kohta annab tabel 1. Tulemustest selgub, et hulk anomaalseid lapsi ei tunne esitatud objekte või ei tea nimetust (juhul kui järgnevatele küsimustele vastati adekvaatselt). Ühtegi objekti ei osanud nimetada 3 last (normaalsete katseisikute hulgas selliseid ei olnud) ning ühe katsealuse vastused olid kõik valed, s.t. laps segistas neid teiste objektidega, nimetades vett piimaks, mulda marjadeks, liiva muruks ning kive kontideks (Kristjan I., 3 a. 10 k.). Viimati nimetatud eksimust esines kontrollgrupi lastel vaid ühel korral, kui 3 a. 9 k. Siiri S. nimetas mulda teepuruks. Seevastu 8 normintellektiga last tundsid ära ning nimetasid õigesti kõik 4 esitatud objekti. Analüüsides katse tulemusi, selgub, et ootuspäraselt on kõigile katsealustele tuttavam vesi, millega nad iga päev mitmel korral kokku puutuvad. Kui normaalse arenguga lastele valmistab mõnevõrra raskusi mulla ja liiva tundmine (iseloomulik on nende omavaheline segistamine), siis debiilsetest katsealustest ei suutnud anda mullale nimetust mitte üks 12 lapsest. Väga vähe tunti ka liiva ja kive (vt. tabel 1).

Järgneva küsimuse kaudu püüti teada saada, millised on laste kujutlused vee, mulla, liiva ja kivide asukohast ümbritsevas keskkonnas. Selgub, et normaalsete laste kujutlused selles valdkonnas on põhiliselt õiged, kuid samas mittetäielikud. Sageli on need kas liiga konkreetsed (nt. "Vett olen näinud minu kodus köögis") või vastupidi, liiga üldised (nt. "Liiva olen näinud õues"). Vaimselt alaarenenud 3 - 4a. laste andmed viitavad aga nimetatud kujutluste puudumisele (vt. tabel 1). Üheleegi küsimusele ei vastanud 4 last, ülejäänute vastustes domineerib stereotüüpsus ja liigne üldistatus (nt. vastas Anne K., 3 a. 11 k., kõikide objektide puhul: "õues"). Nimetatud iseärasused kajastuvad ka vastuste arvulisel võrdlemisel. Kui iga normintellektiga laps suutis kõikide objektide puhul nimetada rohkem kui ühe selle leidumise õige asukoha, siis debiilsete laste keskmised näitajad on alla 0,5 (nt. kivide asukoha nimetamisel oli keskmine õigete vastuste arv normaalsetel 1,6 ja vaimselt alaarenenutel 0,33 iga lapse kohta). Iseloomulik on ka asjaolu, et

T a b e l

3 - 4a. vaimselt alaarenenud ja normintellektiga laste kujutlused
eluta looduse objektidest

Objekt	Laste grupp	Laste arv	1			2			3			4			5		
			a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	
VESI	N	15	14	-	1	1	11	3	-	11	4	-	8	7	-	10	
	V	12	7	1	4	-	5	7	-	5	7	-	2	10	-	6	
MULD	N	15	11	1	3	-	13	2	-	7	8	1	10	4	-	3	
	V	12	-	1	11	-	4	8	-	-	12	-	2	10	-	-	
LIIV	N	15	11	-	4	1	11	3	-	7	8	-	9	6	-	9	
	V	12	4	-	8	-	4	8	-	2	10	-	2	10	-	4	
KIVID	N	15	15	-	-	2	13	-	-	4	11	-	8	7	-	8	
	V	12	5	-	7	-	4	8	-	1	11	-	2	10	-	4	

Märkused 1 - 5 - küsimuse number,
 a - täielikud kujutlused,
 b - osalised kujutlused,
 c - kujutlused puuduvad,
 N - normintellektiga katseisikud,
 V - vaimselt alaarenenud katseisikud

kui normintellektiga lapsed nimetavad põhiliselt neid eluta looduse objektide leidumise kohti, mis on seotud loodusliku keskkonnaga, siis intellektipuudega lapsed loetlevad enamasti võimalusi, mis seostuvad ruumiga. Nimetatud fakt viitab asjaolule, et 3 - 4a. vaimselt alaarenenud koolieelikute kujutlused, mis oma olemuselt on niigi ebatäiuslikud, kajastavad vaid lapse kõige lähemat ümbrust. Seetõttu on ka loomulik, et rohkem anti õigeid vastuseid seoses veega.

Järgnevad kolm küsimust aitavad selgitada, millised on laste kujutlused põhiliste eluta looduse objektide otstarbest, s.t. kuivõrd nad seostavad neid objekte isiklike kogemustega ning täiskasvanute tööga.

Vastused kolmandale küsimusele ("*Milleks inimestel seda vaja läheb?*") viitavad kujutluste üldisele madalale tasemele (vt. tabel 1). Võib väita, et nende objektide funktsioon on vaimselt alaarenenud 3 - 4a. lastele põhiliselt tundmatu. 5 last ei vastanud sellele küsimusele ühegi objekti korral, ülejäänute arvamused on kas ebaadekvaatsed või äärmiselt üldised. Enamasti piiratakse ühe funktsiooni nimetamisega. Ka nende normaalsete eakaaslaste ettekujutused antud valdkonnas on kujunenud osaliselt, suurel osal puuduvad aga täielikult. Olemasolevad kujutlused on seotud enamasti isiklike praktiliste kogemustega, eelkõige mängu ning eneseteenindamisega (normi korral oli sellelaadseid vastuseid kokku 39, debiilsetel 8). Eelöeldust tuleneb ka vastus küsimusele, miks mõlema grupi lapsed ühtviisi halvasti tunnevad mulla ja kivide otstarvet. Tihti jäetakse vastus andmata või on see ebaadekvaatne (nt. näeb normintellektiga 3a. Raivo K. mulla otstarvet selles, et seda heina alla panna, vaimselt alaarenenud 3 a. 11 k. Sergei Z. aga leiab, et kive kasutatakse söömiseks). Siinkohal tuleb nimetada ka neid kontrollgruppi kuuluvat 5 last, kes suutsid mulla otstarvet seostada tööga, s.o. lillede istutamiseга. Vaatamata mõlema lastegrupi kujutluste ebatäiuslikkusele (kujutlused on osaliselt formeerunud), iseloomustab normintellektiga lapsi konkreetsus. Kui debiilsed katsealused näevad uuritavate objektide otstarvet lihtsalt nendega mängimises, siis normaalsed lapsed nimetavad kindlaid mängusituatsioone või objekte.

Kolmandale küsimusele sisult lähedane, samas keeleliselt isegi lihtsam (arvestades küsisõna),

on viies: *"Mida temaga (-st) teha saab?"* Ka selle küsimuse kaudu peaksid selguma laste kujutlused objektide otstarbest, mis on kujunenud isiklike kogemuste või täiskasvanute töö vaatlemise alusel. Tabelist 1 selgub, et vastused kinnitavad kolmanda küsimuse esitamisel saadud tulemusi. Normaalsetel 3 - 4a. lastel on kujutlused objektide otstarbest formeerumas, vaimselt alaarenenud lastel põhiliselt veel kujunemata. 4 last ei vastanud ühelegi neljast sellelaadsest küsimusest, ülejäänute tüüpiline vastus oli *"mängida"*. Kuna enamasti toetutakse isiklikele mängukogemustele, siis on mõistetav, et ei teata, mida on võimalik teha mullaga. Samal põhjusel antakse nimetatud objekti kohta kõige rohkem ebaadekvaatseid vastuseid. Ülejäänud objektide puhul nägid normintellektiga lapsed 5 korral nende seost ka täiskasvanute tööga.

Kujutlusi vee, mulla, liiva ja kivide tähtsusest inimese elus (välistatud polnud ka teiste eluslooduse objektide vajadused) aitas selgitada neljas küsimus: *"Kellele seda vaja on?"* Tabelist 1 selgub, et kui normintellektiga 3 - 4a. laste kujutlused on juba osaliselt formeerunud, siis samaealistel vaimselt alaarenenud lastel need peaaegu puuduvad. Nad kas vaikivad (ühtegi vastust ei andnud 5 last) või annavad ühetaolise üldsõnalise vastuse kõikide objektide korral (3 last). Nii näiteks on Janek S. (3 a. 11 k.) arvates kõiki neid objekte vaja tädile, pidades oletatavasti silmas eksperimentaatorit. Mõnel juhul (5) anti vastuseid, mis ei olnud seotud teemakohase situatsiooniga. Nt. Kristjan I. (3 a. 10 k.) vastus, mis pidi kajastama elusobjektide seost mullaga, oli järgmine: *"Süüa ja saia ja piima ja konti."* Ka 3 - 4a normaalsete laste vastused on tihti veel üldist laadi, mõnikord aga vastupidi, konkreetseid, seotud muljetega kindlatest olukordadest (nt. Andres V., 3 a. 11 k.: *"Minu isal ja vanaisal, et nad saaksid lilli istutada"*.) Mulla vajalikkusele seoses loomadega viitab ainult ühe kontrollgruppi kuuluva lapse vastus (Maarja S., 4a.): *"Mutid elavad maa all. Seal on ka mulda. Mutt saab maja ehitada"*.

3 - 4a. vaimselt alaarenenud laste uurimisel saadud andmed näitavad veenvalt, et eluta looduse objektidest, nende seostest inimtegevusega neil lastel ilma eriõpetuseta kujutlusi ei teki. Olemasolevad vähesed ettekujutused on pinnapealsed ja äärmiselt üldised. Ilmekalt avaldub siin laste

elukogemuste nappus. Samuti kinnitavad katsetulemused nende mahajäämust kõne arengus. Vastustes kasutati põhiliselt 1 - 2sõnalist lauset või lihtsat loetelu. Normaalseste samavanuste laste laused on 3 - 4sõnalised, sisaldades enamasti kõiki obligatoorseid lauseliikmeid. Üksikjuhtudel koosneb nende vastus mitmest lihtlausest, mille abil omi mõtteid püütakse selgitada. Nagu varem mainitud, avaldusid intellektipuudega lastel mõningatel juhtudel ka kõnemõistmise puuded. Seega võime väita, et kujutluste mahajäämuse teiseks oluliseks põhjuseks on asjaolu, et saadud kogemused jäävad tihti sõnaga seostamata.

Teise uuritavate laste gruppi kuulusid 4 - 5a. katseisikud. Vaimselt alaarenenud koolieelikud olid selleks ajaks saanud eriõpetust 2 aastat. Nende normaalsed eakaaslased olid teise aiarühma kasvandikud. Nimetatud laste kujutluste taset eluta looduse objektidest kajastab tabel 2. Selgub, et esitatud objektide tundmine normaalsele katsealustele põhimõttelisi raskusi enam ei valmista. Sama vanad intellektipuudega lapsed ei tunne aga veel mulda või puudub neil vastav sõna. Eksitakse, ehkki tunduvalt vähem, ka teiste objektide nimetamisel - neid segistatakse omavahel või pakutakse nende asemel mingi tunnuse poolest sarnaste objektide nimetusi. Nt. peab Leo E. (4 a. 8 k. mulda kohviks, 4 a. 8 k. Margus R. kive kartuliteks. Kokku anti 7 valet vastust. Kõiki objekte tundis vaid 4 last 12st. Normi korral oli sama näitaja 10 15st. Kõik vaimselt alaarenenud katsealused suutsid õigesti nimetada vähemalt ühe objekti, mis mitmele 3 - 4a. ei olnud jõukohane.

Põhimõttelisi muutusi ei ilmnenud ka teisele küsimusele antud vastusest. Täielikud kujutlused selles valdkonnas mõnel normintellektiga lapsel siiski juba on. Nii nende kui ka ülejäänute kujutlused mulla, vee, liiva ja kivide asukohast ümbritsevas on seotud looduslike leiukohtadega. Võrreldes intellektipuudega lastega, suudavad nad neid ka arvuliselt rohkem nimetada. Näiteks vee asukoha määramisel suutis iga normaalne laps anda keskmiselt 2,46, vaimselt alaarenenud aga 1,16 õiget nimetust. Normaalseste laste vastused on ka täpsemad ja konkreetsemad, vaimselt alaarenenud lastel seevastu väga üldised. Nii suutis 15 normaalse arenguga last nimetada vee leiukohtadena kokku seitset erinevat looduslikku või tehisveekogu (sh. ookean, meri jne.), 12 vaimselt alaarenenud last vaid kahte (kaev, veelomp). Vaimselt

T a b e l

4 - 5a. vaimselt alaarenenud ja normintellektiga laste kujutlused
eluta looduse objektidest

Objekt	Laste grupp	Laste arv	1			2			3			4			5	
			a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b
VESI	N	15	14	-	1	3	11	1	-	14	1	-	12	3	-	12
	V	12	10	-	2	-	5	7	-	6	6	-	4	8	-	4
MULD	N	15	12	1	2	-	12	3	-	13	2	-	10	5	-	10
	V	12	4	-	8	-	7	5	-	1	11	-	5	7	-	2
LIIV	N	15	14	-	1	1	14	-	-	9	6	-	10	5	-	10
	V	12	8	-	4	-	8	4	-	2	10	-	5	7	-	4
KIVID	N	15	15	-	-	2	12	1	-	5	10	-	10	5	-	7
	V	12	11	-	1	1	6	5	-	1	11	-	4	8	-	4

Märkused: 1 - 5 - küsimuse number,
a - täielikud kujutlused,
b - osalised kujutlused,
c - kujutlused puuduvad,
N - normintellektiga katseisikud,
V - vaimselt alaarenenud katseisikud

alaarenenute kujutlused vee leidumisest on endiselt seotud ruumidega, kus nad ise viibivad. Märkamatavalt on täiustunud kontrollgrupi laste kujutlused mulla, liiva ja kivide leiukohtadest. Nende objektide puhul on alamõistuslike mahajäämus eriti ilmikas. Kuna nimetatud objektidele oletatavasti spetsiaalselt tähelepanu ei pöörata, siis asjakohased kujutlused neil lastel puuduvad või ei osata end kõne abil väljendada. Olemasolevad kujutlused on jällegi väga üldised, stereotüüpsed ning harva seotud looduskeskkonnaga. Nii vastas Stanislav S (4 a. 9 k.) kõigile neljale sellelaadsele küsimusele: "õues". Ühelegi küsimusele ei suutnud vastata 3 vaimselt alaarenenud last. Vaid 1 põhigrupi laps (Aivo L., 5 a.) andis teisele küsimusele kivide kohta küllalt põhjaliku vastuse: "Olen siin lasteaias näinud, südalinnas ka. Maal olen näinud, enda kodu juures. Neid on igal pool."

Vähemal määral on täiustunud 4 - 5a. laste kujutlused vee, mulla, liiva ja kivide otstarbest, kuigi ka siin on normintellektiga lastel kiirem edasimineku. Vastused kolmandale küsimusele ("Milleks inimestel seda vaja on?") peegeldavad veenvalt kujutluste eripära uuritavatel lastegruppidel (vt. tabel 2). Kui vaimselt alaarenenud lastel kujutlused puuduvad, siis normaalsete katsealuste omad põhinevad suuresti isiklikel mängukogemustel. Praktiliste kogemuste vähesuse tõttu ei ole aga neil veel täielikku kujutlust eluta looduse objektide otstarbest. Arvestades, et kõik normaalsed katsealused olid linnalapsed, siis on neil paratamatult olnud vähem kokkupuuteid täiskasvanute tööga. Vee ja mulla puhul neid seoseid siiski teati. Intellektipuudega lastel vastavad kujutlused täiesti puuduvad, ehkki enamik neist elab maal. Ühelegi neljast sellelaadsest küsimusest ei vastanud 4 last. Ülejäänute kujutlused on aga üldist laadi. Objektide otstarvet seostatakse mängu vajadustega, mida aga ei täpsustata. Tavaliselt piirduakse vastamisel ühe funktsiooni väljatoomisega. Vaid 4 a. 8 kuune Margus R. andis vee puhul pikema vastuse: "Selleks, et värvida saaks. Tean veel. Selleks, et jooda on vaja. Veest saab kohvi teha. Veest saab teed ka teha." Kujutluste puudulikkust kajastavad ka valed vastused (7).

Ka viiendale küsimusele ("Mida temaga teha saab?") antud vastused ei paranda meie seniseid teadmisi uuritavate laste kujutlustest eluta loo-

duse objektide otstarbest (vt. tabel 2). Saadud andmed tõestavad veelkord vastavate kujutluste puudumist või ebatäiuslikkust mõlemal lastegrupil. Ilmekad on aga erinevused arvuliste näitajate vahel. Nii ei vastanud viiendale küsimusele ühegi objekti puhul 2 vaimselt alaarenenud last. Kokku jäeti vastamata 20 korral 48 võimalikust. Normaalse arenguga lapsed jätsid 60 küsimusest vastamata 11. 12 juhul olid debiilsete laste vastused valed. Normintellektiga katseisikud eksisid 7 korral. Nii saab 5a. vaimselt alaarenenud Aivo L. kujutluse järgi kividest valmistada liiva, mulda ning kappe. Normintellektiga Kairi K. (5 a. 1 k.) arvamuse kohaselt kasutatakse liiva pori saamiseks. Olemasolevad adekvaatsed kujutlused on normaalsetel lastel tavaliselt jällegi konkreetsemad ja täpsemad. Samas nähtub, et nende väljandmine keeleliste vahendite nappuse tõttu mõnikord takerdub ja avaldatud mõte jääb segaseks. Näitena esitame 5 a. 1 k. vanuse Anna-Liis K. vastuse mulla kohta: "Traktor veab mulda, siis näeb kartuleid." Normaalsete laste vastused kajastavad kahel korral ainult negatiivseid kogemusi. Nimelt näevad nad kivide otstarvet vaid võimaluses neid loopida. Taas avaldub uuritavate laste vähene kokkupuude täiskasvanute tööga. Puuduvad ka isiklikud praktilised töökogemused. Mingit vee, mulla ja liiva seost põllumajandustöödega näeb 5 normintellektiga ja 2 vaimselt alaarenenud last, teatud kujutlusi neist objektidest seoses ehitustegevusega on vaid 4-1 kontrollgruppi kuuluval lapsel.

Samal põhjusel ei antud täisväärtuslikke vastuseid ka neljandale küsimusele ("Kellele seda vaja on?"). Osalised kujutlused selles vallas on u. 2/3-1 normaalsetel ja 1/3-1 intellektipuudega lastel. Ülejäänutel kujutlused puuduvad (vt. tabel 2). 4 alamõistuslikku last jättis neile küsimustele vastamata (kokku jäi vastuseta 24 küsimust 48st). Normaalsed katsealused jätsid 60 küsimusest vastuseta 11. Valesid vastuseid normaalsetel lastel ei olnud. See-eest eksisid 7 korral vaimselt alaarenenud koolieelikud. Nii väitis 4 a. 8 k. Leo E., et kive läheb vaja pullidele, kes need ära söövad. Ülejäänud vastused, mis viitavad osaliste kujutluste olemasolule, on normaalsetel lastel jällegi konkreetsemad ja täpsemad. põhi-
grupi lastel üldised ja tihti stereotüüpsed. Näitena esitame Kairi K. (5 a. 1 k. normintellektiga laps) vastuse küsimusele, mis esitati mulla koh-

ta: "Lilledele vaja. Lilled pannakse alla, siis mulda. Tehakse üles auk ja pannakse lill sisse." Tüüpiliselt on ka vaimselt alaarenenud Rainer T. (4 a. 9 k.) vastused 4 sellelaadsele küsimusele: "Inimestele". Antud vastuste puhul tuleb rõhutada veel ühte erinevust, mis 2 grupi vahel ilmneb. Nimelt kajastab väike osa normaalsete laste vastuseid (14) ka taimede ja loomade vajadusi. Seda põhiliselt seoses vee ja mullaga. Nii nimetavad nad oma vastustes kalu ja krokodilli, kelle elukeskkond on vees, üks lastest (4 a. 10 k. Daisy J.) teab, et kassid joovad vett. Mulla ja taimede vahelist seost mainis 5 last. 4 vaimselt alaarenenud katsealust ütlesid, et mulda vajavad lilled. Erinevalt intellektipuudega lastest leidub mõne normaalse lapse vastuses fantaasiaelemente. Avalduvad ka kujutlused, mis on saadud vahendatud teel, s.o. ilukirjanduslike tekstide kaudu. Näiteks leidis 4 a. 9 k. Sander T., et kive läheb vaja: "Hiiglastel, et seda koopa ette veeretada."

Kokkuvõttes näitavad 4 - 5a. laste uurimise tulemused, et kujutlused eluta looduse objektidest on mõlemal grupil veel puudulikud. Osaliselt kujutlused on umbes 2/3-1 normaalsetel ja 1/3-1 vaimselt alaarenenud lastel. Osaliste kujutluste täpsem analüüs viitab aga olulistele erinevustele 2 grupi lastel. Kõik vastused kinnitavad, et normaalsete laste kujutlused on alati konkreetsemad, täpsemad ja kajastavad laiemat ümbrust. Oma mõtteid püütakse selgitada. Vaimselt alaarenenud 4 - 5a. laste kujutlused on, vastupidi, üldist laadi ja seotud vaid kõige lähema, igapäevase ümbrusega. Ka selles vanuses avaldub selgelt praktiliste kogemuste vähesus. Ettekujutus täiskasvanute tööst on vaid mõnel kodus kasvaval lapsel. Intellektipuudega lastekodulastel nimetatud kujutlusi ei täheldatud.

Olulisi nihkeid ei ole märgata ka vaimselt alaarenenud laste kõne arengus. Oletatavasti pihurdab mahajäämus selles vallas ka 4 - 5a. vaimselt alaarenenud laste kujutluste formeerumist ning olemasolevate väljendamist kõne abil. Endiselt domineerib vastustes ühesõnalause või loetelu.

Käesolevas uuriti vaid 4 põhilise eluta looduse objekti tundmist, nende leidumist ümbritsevas keskkonnas ja otstarvet. Ei uuritud objektide füüsikaliste omaduste, omavaheliste seoste tundmist. Saadud tulemused annavad aga küllalt selge pildi 3 - 5a. alamõistuslike laste kujutlustest

eluta looduse kohta. Katse tulemuste põhjal võib väita järgmist: 3 - 4a. laste grupis on osalisi kujutlusi vaid 1/4-1 lastest (normi korral 3/5-1). 4 - 5a. katsealustest on neid 1/3-1 (normintellektiga katsealustest 2/3-1). Enamikul põhigruppi kuuluvatel lastel puudub kujutlus eluta looduse objektide otstarbest. Olemasolevad kujutlused on äärmiselt üldised, pinnapealsed ning seotud kõige lähema ümbrusega.

Põhigruppi kuuluvate koolieelikute vastused viitavad selgelt ka nende laste kõne alaarengule. Kokku tuli 24 vaimselt alaarenenud lapsel käesoleva eksperimendi käigus anda 480 vastust. Saadud vastustes (305) on ülekaalus ühesõnaline lause. Kokku registreeriti neid 189. Põhiliselt moodustab sellise lause algvormis või teatud käändevormis olev nimisõna, harvem tegusõna. 31 juhul kasutati vastamisel lihtsat loetelu. Kahesõnalausetes (35) oli sagedamini alus koos öeldisega (24 juhtu). Registreeriti veel konstruktsioone alusihitis ja öeldis-kohamäärus. Harva esinenud kolmesõnalistes lausetes lisandus lause põhiliikmetele kaasolu-, koha- või viisimäärus. Vaimselt alaarenenud koolieelikute mahajäämus kõne arengus takistab omakorda kujutluste teket ja arengut eluta loodusest.

KIRJANDUS

- Воспитание и обучение умственно отсталых детей дошкольного возраста. - М.: Просвещение, 1983. - 127 с.
- Изотова В.С. Особенности формирования представлений о неживой природе у слепых дошкольников (старший дошкольный возраст): Дис. ... канд. пед. наук. - М., 1983. - 196 с.
- Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: Педагогика, 1977.
- Содержание и методы умственного воспитания дошкольников / Под ред. Н.Н. Поддьякова. - М.: Педагогика, 1980. - 216 с.
- Фрейкин И.С. Ознакомление дошкольников с явлениями неживой природы // Дошкольное воспитание. - 1970. - № 9. - С. 31-33.

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О НЕЖИВОЙ ПРИРОДЕ У УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ ДОШКОЛЬНИКОВ В ВОЗРАСТЕ 3-5 ЛЕТ

Ю. Тооме

Р е з ю м е

По мнению Н.Н. Поддьякова, знакомство с объектами и явлениями неживой природы должно не только служить средством накопления впечатлений об окружающем мире, но и выступать как инструмент развития его умственной деятельности. Это возможно только в том случае, если объекты и явления будут обобщены и представляют собой некоторую систему знаний.

К сожалению, этими проблемами в группах умственно отсталых дошкольников почти не занимаются.

Нами исследованы представления об объектах неживой природы (вода, песок, земля, камни) у 24 умственно отсталых и 30 нормально развивающихся дошкольников в возрасте 3-5 лет.

Данные эксперимента показывают, что в группе умственно отсталых дошкольников в возрасте 3-4 лет только 1/4 часть детей имеет какие-то представления об объектах неживой природы (в то время как у нормальных 3/5). В возрасте 4-5 лет такие представления имеет 1/3 часть детей (у нормальных - 2/3). У большинства исследуемых отсутствуют представления об использовании этих объектов. Эти представления очень поверхностны и связаны с окружающей ребенка средой. На них сказываются малый опыт практической деятельности и недоразвитость речи.